

אינהאַלט

- 1 דער אוצר / שלום-עליכם
- 2 ווען איך בין רויטשילד / שלום-עליכם
- 5 אויב נישט נאָך העכער / י. ל. פרץ
- 9 טאַמאַרע די הויכע / אַברהם קאַרפּינאַוויטש

שלום-עליכם

דער אוצר

אף יענער זייט באַרג, הינטערן אַלטן בית-המדרש, געפינט זיך אַן אוצר.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
נאָר קומען צום אוצר איז ניט אַזוי גרינג. אַז אַלע יידן אין שטעטל וועלן לעבן בשלום,
און וועלן זיך נעמען אַלע אים זוכן, דעמאָלט וועט מען אים געפינען.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
און אַז אַלע יידן וועלן לעבן צופֿרידן, עס וועט נישט זיין קיין קנאה באַ יידן, קיין שנאה,
קיין קריג, קיין לשון-הרע, קיין רכילות, און מע וועט זיך נעמען אַלע, וועט מען אַפּזוכן
דעם אוצר, און אַז נישט — וועט ער אַריין טיף-טיף אין דער ערד אַריין...
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל, און מע האָט אָנגעהויבן זיך צו שפּאַרן
און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס
ווייטער אַלץ מער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף
זיין דאָ, דער האָט געזאָגט: דאָרטן, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט זיך צו שפּאַרן
און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס
ווייטער אַלץ מערער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר — און דער אוצר... האָט
געזונקען אַלץ טיפֿער און טיפֿער אין דער ערד אַריין.

שלום-עליכם

ווען איך בין רויטשילד

א מאנאלאג פון א פטרילעווקער מלמד

— ווען איך בין רויטשילד, — האט זיך צעלאזט א פטרילעווקער מלמד איינמאל אין א דאנערשטיק, בעת די רביצין האט אים געמאנט אף שבת און ער האט נישט געהאט, — אוי, ווען איך זאל זיין רויטשילד! טרעפט, וואס איך טו? ראשית חכמה, פיר איך איין א מינהג, אז א ווייב זאל תמיד האבן בא זיך א דרייערל, בכדי זי זאל פארשפארן דולן א ספאדיק, אז סע קומט דער גוטער דאנערשטיק און ס'איז נישטא אף שבת... והשנית, קויף איך אויס די שבתדיקע קאפאטע, אדער ניין — דעם ווייבס קעצענעם בורניס — לאז זי אויפהערן פיקן אין קאפ אריין, אז ס'איז איר קאלט! און קויף אוועק איך די דאזיקע שטוב אינגאנצן מיט אלע דריי חדרים, מיט דער קאמער, מיט דער שפיזארני, מיטן קעלער, מיטן בוידעם, מיט הכל בכל מכל פלעקל — לאז זי נישט זאגן, אז ס'איז איר ענג; נא דיר אוועק צוויי חדרים, קאך דיר, באק דיר, וואש דיר, בראק דיר, און לאז מיך צורו, איך זאל קענען קנעלן מיט מיינע תלמידים מיט א ריינעם קאפ! נישטא קיין דאגות פרנסה, מע באדארף נישט קלערן, וואו נעמט מען אף שבת — מחיה נפשות! די טעכטער אלע חתונה געמאכט, אראפ א הארב פון די פלייצעס — וואס פעלט מיר? הייב איך מיך אן ארומקוקן אביסל אף דער שטאט. דאס ערשטע בין איך מנדר א נייעם דאך אפן אלטן בית-המדרש, לאז אויפהערן קאפען אפן קאפ, בשעת יידן דאוונען; און, להבדיל, דאס מרחץ בוי איך איבער אפסניי. ווארעם נישט היינט-מארגן — עס וועט דארט מוזן זיין אן אומגליק, חס ושלום, טאמער פאלט דאס אויס אקוראט בשעת נשים באדן זיך. און וויבאלד דאס באד, מוז מען שוין דעם הקדש אוודאי צעווארפן און אנידערשטעלן א „ביקור-חולים“, אבער טאקע וואס א ביקור-חולים הייסט, מיט בעטלעך, מיט א דאקטאר, מיט רפואות, מיט ייכלעך אלע טאג פאר די חולאים, ווי עס פירט זיך אין לייטישע שטעט. און א „מושב-זקנים“ שטעל איך אוועק, אלטע יידן לומדים זאלן זיך נישט וואלגערן אין בית-המדרש בא דער הרובע, און א חברה „מלביש-ערומים“, ארעמע קינדער זאלן נישט ארומגיין, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט די פופקעס אין דרויסן, און א חברה „גמילות-חסדים“, אז איטלעכער ייד, סיג א

מלמד, סיני א בעל-מלאכה, סיני א סוחר אפילו זאל פארשפארן צאלן פראצענט, נישט דארפן פארמשכונען דאס העמד פונעם לייב, און א חברה „הכנסת-כלה“, אז וואו ערגעץ אן ארעם מיידל, נעבעך א דערוואקסענע, זאל מען זי אויסקליידן, ווי עס געהער צו זיין, און חתונה מאכן, און נאך כדומה אזעלכע חברות פיר איך איין בא אונדז אין כתרילעווקע... נאר וואס איז שייך עפעס דווקא נאר בא אונדז אין כתרילעווקע? אומעטום, וואו עס געפינען זיך נאר אחינו בני ישראל, פיר איך איין אזעלכע חברות, אומעטום, אף דער גאנצער וועלט! און בכדי עס זאל זיך פירן מיט א סדר, ווי עס געהער צו זיין — טרעפט, וואס טו איך? מאך איך אף אלע חברות איין חברה א גרויסע, א צדקה-גדולה-חברה, וואס גיט אכטונג אף אלע חברות, אף אלע יידן. דאס הייסט, אף דעם כלל ישראל, אז יידן זאלן אומעטום האבן פרנסה און לעבן אין אחדות און זאלן זיצן אין די ישיבות און לערנען: חומש מיט רש"י, מיט גמרא, מיט תוספות, מיט מהרש"א, מיט אלע שבע חכמות און מיט אלע שבעים לשון, און אף אלע ישיבות זאל זיין איין ישיבה א גרויסע, א יידישע אקאדעמיע, אין דער ווילנע געוויינטלעך, וואס פון דארטן זאלן ארויסגיין די גרעסטע לומדים און חכמים אין דער וועלט, און אלצדינג זאל זיין אומזיסט, „על חשבון הגביר“, אף מיין קעשענע, און אלצדינג זאל זיך פירן מיט א סדר און מיט א פלאן, עס זאל נישט זיין קיין „גיב-מיר-נא-דיר-כאפ-לאפ“, און אלע זאלן אין זינען האבן נאר טובת-הכלל... און בכדי מע זאל קענען טראגן אפן קאפ דעם „כלל“ — וואס דארף מען? דארף מען באווארענען דעם „פרט“. און מיט וואס קען מען באווארענען דעם פרט? געוויינטלעך, מיט פרנסה; ווארעם פרנסה, הערט איר, דאס איז דער רעכטער עיקר; אן פרנסה קען נישט זיין קיין אחדות; איבערן שטיקל ברויט, מישטיינס געזאגט, איז איינער דעם אנדערן יורד לחייו, קאפאל יענעם קוילען, סמען, הענגען!... אפילו די שונאי ישראל, אונדזערע המנס פון דער גאנצער וועלט, מיינט איר, וואס האבן זיי צו אונדז? גארנישט. נאר צוליב פרנסה. זיי זאלן האבן פרנסה, וואלטן זיי גאר אזוי שלעכט נישט געווען. פרנסה ברענגט צו קנאה, קנאה ברענגט צו שנאה, און דערפון, רחמנא ליצולן, נעמען זיך אלע צרות אף דער וועלט, אלע אומגליקן, נישט דא געדאכט, מיט אלע רדיפות, מיט אלע הריגות, מיט אלע רציחות און מיט אלע מלחמות... אוי, די מלחמות, די מלחמות! דאס איז, הערט איר, גאר א שחיטה פאר דער וועלט! ווען איך בין רויטשילד, מאך איך אויס מלחמות, אבער טאקע לחלוטין אויס! וועט איר דאך פרעגן: וויאזוי? נאר מיט געלט. דהיינו? איך וועל עס אייך געבן צו פארשטיין מיט א שכל: למשל, צוויי מלוכות צעאמפערן זיך איבער א נארישקייט דארט, א שטיקל ערד, וואס איז ווערט א שמעק טאבאקע; „טעריטאריע“ הייסט עס בא זיי. די מלוכה זאגט, אז די טעריטאריע איז איר טעריטאריע, און די מלוכה זאגט: „ניין, ס'איז מייין טעריטאריע“. מששת ימי בראשית, הייסט עס, האט גאט באשאפן אט דאס שטיקל ערד פון איר כבוד וועגן. קומט צוגיין א דריטע און זאגט: „איר זייט ביידע בהמות; די טעריטאריע איז אלעמענס טעריטאריע, א רשות הרבים הייסט עס“. הקיצור, טעריטאריע אהער, טעריטאריע אהין, מע „טעריטאריעט“ אזוי לאנג, ביז מע הייבט אן שיסן פון ביקסן און הארמאטן, און מענטשן קוילען זיך איינס דאס אנדערע ווי די שאף, און בלוט, בלוט גיסט

זיך אזוי ווי וואסער.

אָבער אז איך קום צו זיי לכתחילה און זאג זיי: „שאט, ברידערלעך, לאזט אייך דינען. אין וואָס גייט דאָ באַ אייך, אייגנטלעך, דער גאַנצער סכסוך? מע פֿאַרשטייט דען נישט איינער מיין? איר מיינט נישט אזוי די הגדה, ווי די קניידלעך. טעריטאָריע איז דאָך באַ אייך נאָר אַן אויסרייד; דער עיקר איז דאָך באַ אייך יענע מעשה, פעטי־מעטי, קאַנטריבוזיע! און וויבאלד לשון קאַנטריבוזיע — צו וועמען קומט מען אָן מיט אַ הלוואה? צו מיר, צו רויטשילדן הייסט עס. אַמער, ווייסט איר וואָס? נאָ דיר, ענגלענדער מיט די לאַנגע פֿיס און מיט די קעסטלדיקע הויזן, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, נאַרישער טערק מיט דער רויטער יאַרמלקע, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, מומע רייזל, אויך אַ מיליאָרד, ממה־נפֿשך, גאָט וועט אייך העלפֿן, וועט איר מיר אָפּצאלן מיט פּראָצענט, נישט חלילה קיין גרויסן פּראָצענט, פֿיר אָדער פֿינף לשנה, איך וויל אָף אייך נישט ריין ווערן“...

פֿאַרשטייט איר שוין? אי איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן הערן אויף צו קוילען איינס דאָס אַנדערע, ווי די אַקסן, אומזיסט און אומנישט. און וויבאלד אויס מלחמות, היינט צו וואָס באַדאַרף מען דאָס פֿלי־זין, מיטן חיל, מיט אַלע זיבעצן זאַכן, מיטן גאַנצן טאַרעראָם? אָף תשעה ניינציק כפרות! און וויבאלד אויס פֿלי־זין, אויס חיל, אויס טאַרעראָם, איז דאָך אויס שנאה, אויס קנאה, אויס טערק, אויס ענגלענדער, אויס פֿראַנצויז, אויס ציגיינער, אויס ייד, להבדיל — די גאַנצע וועלט באַקומט גאָר דעמאָלט אַן אַנדער פנים, ווי אין פסוק שטייט באַ אונדז געשריבן: „והיה, און עס וועט זיין, ביום ההוא, דאָס הייסט, אַז משיח וועט קומען!“... (שטעלט זיך אָפּ).

און אפֿשר, האָ? ... ווען איך בין רויטשילד, קען זיין, אז איך בין גאָר מבטל דאָס געלט. אויס געלט! וואָרעם, לאָמיר זיך נישט נאָרן, וואָס איז דען געלט? — געלט איז דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ הסכם, אַן איינגערעדטע זאך, מע האָט גענומען אַ שטיקל פּאַפּיר, אַוועקגעשטעלט אַ צאָצקע און אַנגעשריבן: „טרי רובליאָ סערעבראָם“. געלט, זאָג איך אייך, איז נישט מער ווי אַ יצר־הרע, אַ תאוה אַזעלכע, איינע פֿון די גרעסטע תאוות, וואָס אַלע ווילן דאָס און קיינער האָט דאָס נישט... אָבער אז סע זאָל לחלוטין גאָר נישט זיין קיין שום געלט אָף דער וועלט, וואָלט דאָך דער יצר־הרע נישט געהאַט וואָס צו טאָן, און די תאוה וואָלט נישט געווען קיין תאוה. איר פֿאַרשטייט, צי ניין? איז וואָס? איז דאָך די קשיא, וואו וואָלטן דעמאָלט נעמען יידן אָף שבת? (פֿאַרטראַכט זיך אָף אַ וויילע). איז דער תירוץ: למאי וואו וועל איך איצט ער נעמען אָף שבת?...?

י. ל. פרץ

אויב נישט נאך העכער א חסידישע דערציילונג

און דער נעמיראווער פלעגט סליחות־ציט יעדן פרימארגן נעלם ווערן, פארשווינדן!
מען פלעגט אים נישט זען אין ערגעץ: ניט אין שול, ניט אין ביידע בתי־מדרשים, נישט
בא א מנין, און אינדערהיים אודאי און אודאי נישט. די שטוב איז געשטאנען אָפֿן. ווער
עס האָט געוואָלט, איז אַרײַן און אַרױסגעגאַנגען; געגנבעט באַם רבין האָט מען נישט.
אַבער קיין לעבעדיק באַשעפֿעניש איז אין שטוב נישט געווען.

וואו קען זיין דער רבי?

וואו זאָל ער זיין? מן הסתם אין הימל! ווייניק געשעפֿטן האָט אַ רבי פֿאַר ימים־נוראים
צו פֿאַרזאָרגן? יידעלעך, קיין עין־הרע, דאַרפֿן פרנסה, שלום, געזונט, גוטע שידוכים, ווילן
גוט און פֿרום זיין, און די זינד זענען דאָך גרויס, און דער שטן מיט זינע טויזנט אויגן קוקט
פֿון איין עק וועלט ביז דער צווייטער, און ער זעט, און פֿאַרקלאַגט, און מסרט... און —
ווער זאָל העלפֿן, אַז נישט דער רבי?
אַזוי האָט דער עולם געטראַכט.

איינמאָל איז אַבער אַנגעקומען אַ ליטוואַק, לאַכט ער! איר קענט דאָך די ליטוואַקעס:
פֿון מוסר־ספרים האַלטן זיי ווייניק, דערפֿאַר שטאַפֿן זיי זיך אָן מיט ש״ס ופוסקים. ווייזט
דער ליטוואַק אַ בפֿירושע גמרא — די אויגן שטעכט ער אויס. אפֿילו משה רבינו, ווייזט ער,
האָט באַם לעבן נישט געקאַנט אַרױף אָפֿן הימל, נאָר געהאַלטן זיך צען טפֿחים אונטערן
הימל! נו, גיי שפֿאַר זיך מיט אַ ליטוואַק!
— וואו־דען קומט אַהין דער רבי?

— מיין דאגה! — ענטפֿערט ער און ציט מיט די אַקסל, און תוך כדי דבור (וואָס אַ
ליטוואַק קען!) איז ער זיך מישב, צו דערגיין די זאך.

נאך דעמזעלבן פֿאַרנאָכט, באַלד נאָך מעריב, גנבעט זיך דער ליטוואַק צום רבין אין חדר אַרײַן, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט און ליגט. ער מוז אַפּוואַרטן די נאָכט און זען, וואו דער רבי קומט אַהין, וואָס ער טוט סליחות-צײַט.
אַן אַנדערער וואָלט אַפֿשר אײַנגעדערעמלט און פֿאַרשלאָפֿן די צײַט; אַ ליטוואַק טוט זיך אָן עצה: לערנט ער זיך אויסנווייניק אַ גאַנצע מסכתא! איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!

פֿאַרטאָג הערט ער, ווי מען קלאַפט צו סליחות.
דער רבי איז שוין נישט געשלאָפֿן אַ צײַט. ער הערט אים שוין אַ גאַנצע שעה קרעכצן. ווער עס האָט געהערט דעם נעמיראווער קרעכצן, ווייס, וויפֿיל צער פֿאַר כל ישראל, וויפֿיל יסורים עס האָט געשטעקט אין זײַן יעדן קרעכץ... די נשמה פֿלעגט אויסגיין, הערנדיק דאָס קרעכצן! אַ ליטוואַק האָט דאָך אָבער אַן אײַזן האַרץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווייטער! דער רבי ליגט זיך אויך: דער רבי, זאָל לעבן אַ פֿון בעט, דער ליטוואַק אונטערן בעט.

דערנאָך הערט דער ליטוואַק, ווי די בעטן אין הויז הייבן אָן סקריפען... ווי די בני־בית כאָפֿן זיך אַרויס פֿון די בעטן, ווי מען מורמלט אַ ייִדיש וואָרט, מען גיסט וואָסער אָף די נעגל, עס קלאָפֿן אָף און צו די טירן... דערנאָך איז דער עולם אַרויס פֿון שטוב, עס ווערט ווייטער שטיל און פֿינצטער, דורכן לאַדן שײַנט קוים אַרײַן אַ קליין ביסל ליכט פֿון דער לבנה...

מודה האָט ער געווען, דער ליטוואַק, אַז ווען ער איז געבליבן אײַנער אַליין מיטן רבין, איז אים באַפֿאַלן אַן אימה. די הויט איז שוין אים אויפֿגעלויפֿן פֿאַר שרעק, די וואָרצלען פֿון די פאות האָבן אים געשטאָכן אין די שלײפֿן ווי די נאָדלען.
אַ קלייניקײַט: מיטן רבין, און סליחות-צײַט, פֿאַרטאָג, אַליין אין שטוב!...
אַ ליטוואַק איז דאָך אָבער אײַנגעשפּאַרט, ציטערט ער ווי אַ פֿיש אין וואָסער און ליגט. —

ענדלעך, שטייט דער רבי, זאָל לעבן, אָף...
פֿריער טוט ער, וואָס אַ ייד דאַרף טאָן... דערנאָך גייט ער צו צו דעם קליידער-אַלמער און נעמט אַרויס אַ פעקל... עס באַווייזן זיך פּויערשע קליידער: לײַוונטנע פּלודערן, גרויסע שטיוול, אַ סיערמיענגע, אַ גרויס פּוטערן היטל מיט אַ ברייטן לאַנגן לעדערנעם פּאַס, אויסגעשלאָגן מיט מעשענע נעגעלעך.

דער רבי טוט עס אָן...
פֿון דער קעשענע, פֿון סיערמיענגע, שטאַרצט אַרויס אַן עק פֿון אַ גראָבן שטריק... פֿון אַ פּויערשן שטריק!
דער רבי גייט אַרויס; דער ליטוואַק — נאָך!

דורכגייענדיק, טרעט אָפּ דער רבי אין קיר, בייגט זיך איין, פֿון אונטער אַ בעט נעמט ער אַרויס אַ האַק, פֿאַרלייגט זי אונטערן פּאַס און גייט אַרויס פֿון שטוב. דער ליטוואַק ציטערט, נאָר ער טרעט נישט אָפּ.

א שטילער, ימים־נוראיםדיקער פחד וויגט זיך איבער די טונקעלע גאַסן. אָפֿט רייסט זיך אַרויס אַ געשריי פֿון סליחות פֿון ערגעץ אַ מנין, אָדער אַ קראַנקער קרעכץ פֿון ערגעץ אַ פֿענצטער... דער רבי האַלט זיך אַלץ אין די זייטן פֿון די גאַסן, אין די שאַטן פֿון די הייזער... פֿון איין הויז צום אַנדערן שווימט ער אַרויס און דער ליטוואַק נאָך אים... און דער ליטוואַק הערט, ווי זיין אייגן האַרץ־קלאָפּן מישט זיך צוזאַמען מיטן קול פֿון רבינס שווערע טריט; אָבער גיין גייט ער, און קומט צוזאַמען מיטן רבין אויס דער שטאָט אַרויס.

הינטער דער שטאָט שטייט אַ וועלדל. דער רבי, זאָל לעבן, נעמט זיך אין וועלדל אַריין. ער מאַכט אַ דרייסיק־פֿערציק טריט און שטעלט זיך אָפּ באָן אַ ביימל און דער ליטוואַק ווערט נבהל ונשתומם, זעענדיק, ווי דער רבי נעמט אַרויס פֿון פּאַס די האַק און שלאָגט אין ביימל אַריין. ער זעט, ווי דער רבי האַקט און האַקט, ער הערט ווי דאָס ביימל קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פֿאַלט, און דער רבי שפּאַלט עס אָפּ ליפּעס... די ליפּעס — אָף דינע שייטלעך; און ער מאַכט זיך אַ בינטל האַלץ, נעמט עס אַרום מיטן שטריק פֿון קעשענע, ער וואַרפֿט דאָס בינטל האַלץ איבער די פלייצעס, שטעקט צוריק אַריין די האַק אינעם פּאַס, לאָזט זיך אַרויס פֿון וואַלד און גייט צוריק אין שטאָט אַריין. אין אַ הינטערגעסל שטעלט ער זיך אָפּ באָן אַרעם, האַלב איינגעבראַכן הייזל און קלאַפּט אָן אין פֿענצטערל. — ווער איז? — פֿרעגט מען דערשראָקן פֿון שטוב אַרויס. דער ליטוואַק דערקענט, אַז עס איז אַ קול פֿון אַ יידענע, פֿון אַ קראַנקער יידענע. — יאָ! — ענטפֿערט דער רבי אָף פּויעריש לשון. — קטאָ יאָ? פֿרעגט מען ווייטער פֿון שטוב. און דער רבי ענטפֿערט ווייטער, אָף מאַלאַראַסיש לשון: וואַסיל! — וואַס פֿאַר אַ וואַסיל און וואַס ווילסטו, וואַסיל? — האַלץ, — זאָגט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל, — האָב איך צו פֿאַרקויפֿן! זייער ביליק... בחצי חנם האַלץ! און נישט וואַרטנדיק אָף אַ תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אַריין.

דער ליטוואַק גנבעט זיך אויך אַרײַן און, באַם גרויען ליכט פֿון פֿריען מאָרגן, זעט ער אן אַרעמע שטוב, צעבראַכן, אַרעם כלי-בית... אין בעט ליגט אַ קראַנקע יידענע, פֿאַרוויקלט מיט שמאַטעס, און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:
— קויפֿן? מיט וואָס זאָל איך קויפֿן? וואו האָב איך, אַרעמע אלמנה, געלט?
— איך וועל דיר באָרגן ! — ענטפֿערט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל — אינגאַנצן זעקס גראַשן!

— פֿון וואַנען וועל איך דיר באַצאָלן? — קרעכצט די אַרעמע יידענע.
— נאַריש מענטש, — מוסרט זי דער רבי, — זע, דו ביסט אן אַרעמע קראַנקע יידענע און איך געטרוי דיר דאָס ביסל האַלץ, איך בין בטוח אַז דו וועסט באַצאָלן; און דו האָסט אַזאַ שטאַרקען, גרויסן גאַט, און געטרויסט אים נישט... און האָסט אַף אים אַף נאַרישע זעקס גראַשן פֿאַרן בינטל האַלץ, קיין בטחון נישט!
— און ווער וועט מיר אַינהייצן ? — קרעכצט די אלמנה, — איך האָב דען כוח אויפֿצושטיין? מיין זון איז אַף דער אַרבעט געבליבן.
— איך וועל דיר אַינהייצן אויך, — זאָגט דער רבי.

און, אַרייַנגנדיק דאָס האַלץ אין אויוון, האָט דער רבי קרעכצנדיק, געזאָגט סליחות דעם ערשטן פֿזמון...
און, אַז ער האָט עס אונטערגעצונדן, און דאָס האַלץ האָט פֿריילעך געברענגט, האָט ער געזאָגט, שוין אַ ביסל לוסטיקער, פֿון די סליחות דעם צווייטן פֿזמון...
דעם דריטן פֿזמון האָט ער געזאָגט, ווען עס האָט זיך אויסגעברענגט און ער האָט די בלעך פֿאַרמאַכט...
דער ליטוואַק, וואָס האָט דאָס אַלץ געזען, איז שוין געבליבן אַ נעמיראָווער חסיד.
און שפעטער, אויב אַ חסיד האָט אַמאָל דערציילט, אַז דער נעמיראָווער הויבט זיך אָף, סליחות-צייט, יעדן פֿרימאָרגן, און פֿליט אַרויף אין הימל אַרײַן, פֿלעגט שוין דער ליטוואַק נישט לאַכן, נאָר צוגעבן שטילערהייט:
— אויב נישט נאָך העכער!

טאַמאַרע די הויכע

די צרות האָבן זיך אָנגעהויבן באַ בערטען די לוכטע. זי האָט געהאַט אַ הייזל אָף יאַטקעווער גאַס. ס'איז געווען אַן איינגעפֿירט אָרט. דאָס געשעפֿט איז געגאַנגען מקנא צו זיין. דאָרט איז געווען תמיד פֿול, צוליב טאַמאַרען. ווילנער בחורים האָבן זיך געקלעפֿט צו איר. פֿרייטיק צו נאַכט האָט יענע ניט געהאַט קיין פֿרייע מינוט.

איז אַבער בערטע געווען זייער זשעדנע. געוואָלט אַריינכאַפֿן די וועלט. האָט זי אָנגעהויבן שרייען אָף טאַמאַרען, מאַכן איר דעם טויט. דאָ רעדט זי צו פֿיל, דאָ לאַכט זי ווען מע דאַרף ניט, און לאַזט אַרויס געסט. וואָלט טאַמאַרע פֿאַרשלונגען די אַבידעס, וויל פֿאַרט איז באַ בערטען אין הייזל געווען ווייך און וואַרעם. האָט אַבער בערטע אָפּגעטאַן אין איינעם אַ פֿרייטיק צו נאַכטס אַ זאַך, וואָס דאָס איז שוין געווען איבער דער גאַל. אזוי פֿיל, אַז טאַמאַרע האָט איבערגעוואָרט דעם שבת און גלייך אָף מאַרגן גענומען איר קופֿערל, איינגעפֿאַקט די פֿאַר קליידעלעך, מיט אַלע פֿאַרזעצונגען פֿון דעם ראַמאַן רעגיונע די שפּיאַנקע, וואָס זי פֿלעגט קויפֿן יעדן פֿרייטיק, און אוועק פֿון בערטען.

מיידלעך פֿון פֿאַך האָבן געעצהט טאַמאַרען ניט אוועקצוגיין. מע האָט שוין ניט איין אַבידע אַראָפּגעשלונגען פֿון די באַלעבאַסטעס. אַבער טאַמאַרע די הויכע האָט געהאַט איר אייגענעם האַנאַר, כאַטש קיין גרויסע דאַמע איז זי אין ווילנע ניט געווען. אין וואָלאַקומפּיע, דער שיינער געגנט הינטער ווילנע, איז זי אָף דאַטשע ניט געפֿאַרן, און באַ דעם „גרינעם שטראַל אין קאַפֿע איז זי ניט געזעסן.

טאָ פֿאַר וואָס, טאַקע, איז טאַמאַרע אוועק פֿון בערטען? די זאַך איז געווען אזוי. פֿרייטיק צו נאַכטס האָבן זיך נוהג געווען צו באַזוכן טאַמאַרען אַלע שטענדיקע קאוואַליערן, ווי איצקע דער האַז, זרחקע דער בעזוך, סענדער דער זאיקע פֿון יידישע גאַס, מענדל דער פֿאַזשאַרניק און נאָך און נאָך. אַלע פֿלעגן זיך אויסזעצן אָף אַ באַנק אין פֿירהויז און וואַרטן אָף זייער ריי. אַרומגעוואַשענע, אָפּגעראַזירטע, מיט ריינע העמדער, ווי עס פֿירט זיך לכּבֿוד שבת. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט הערשעלע דער טרעגער, דער קאַרליק, וואָס זיינע

פֿיס זענען נישט דערגאנגען ביז צו דער פֿאָדלאָגע. טאָמאַרע האָט אים תמיד באַזונדער געלויבט, ווייל ער האָט זיך נישט צוגעכאַפט צו איר ווי צו דעם קוגל פֿון טשאַלנט. ער האָט איר קיינמאָל נישט פֿאַרטשעפּעט מיט אַ האַדקען וואָרט. ער האָט אויך געהאַט שיינע מאַניערן, אַפֿילו געהאַט שכל צו ברענגען אַ מאָל אַ זעקעלע צוקערקעס. אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווייבער הרגענען זיך פֿאַר אַזאַ. לויט זיינע כוחות האָט ער געדאַרפֿט בלייבן איבער נאַכט, אָבער יענער האָט קוים געהאַט צו באַצאָלן פֿאַר איין באַזוך. איז ער געלעגן נאָך דעם מיט איר, די קורצע פֿיס אויסגעצויגן ביז אירע קנעכלעך און געבעטן:

— טאָמאַרינקע, לאָמיר ליגן נאָך אַ רגע לעבן דיר. איך וויל שפּירן דעם טעם פֿון אַ חתונה-געהאַטן...

האַט טאָמאַרע קיין וואָרט נישט איבערגערעדט און אויסגענוצט הערשעלעס חלום אָף אַפּצוכאַפּן דעם אַטעם מיט אַ קאַלטער גלאַז טיי, וואָס זי האָט זיך געהאַט צוגעגרייט און נישט געקאַנט דערגיין צו דעם אַ גאַנצן אָוונט.

בערטע האָט דערוועגן ווי עטלעכע בחורים שטייען אָף פֿון באַנק און ווילן אַוועקגיין. זי האָט אויך געהערט ווי סענדער דער זאַיקע עצהט, מע זאָל אַריבער צו אַסתרקען מיט די ברילן. יענע האָט געהאַט אַ הייזל אָף זאַוואַלנע גאַס, לעבן האַלצמאַרק. ער האָט נאָך דערביי צוגעאיקעט:

— וואָאָס וועט מען, מע דאָ זיצן ווי, ווי הינער אָף, אָף די איי... אייער?... און אַזוי ווי הערשעלע איז געלעגן לעבן טאָמאַרען און זיך געקוויקט מיט דער רגע, האָט בערטע די לוכטע אָנגעהויבן קלאָפּן מיטן פֿויסט אין דער טיר פֿון טאָמאַרעס אַלקער און זיך צעשריען:

— הערשעלע! אַ שרפֿה דיר אין... דו ווייסט דאָך וואו!... אַזאַ ווי דו דאַרף נישט קומען פֿרייטיק צו נאַכטס, נאָר אין דער וואַכן! צעברעכסט מיר דאָס געשעפֿט!

טאָמאַרע האָט געשלעפּט דאָס קופֿערל צו דער חבֿרטע, לאַהקע די שוואַרצע, וועלכע האָט געוואוינט אָף שקאַפלערנע, הינטערן וואַקזאַל. אָפֿן וועג האָט זיך אַלץ אין איר געבונטעוועט קעגן בערטען. יענע האָט אין גאַנצן פֿאַרגעסן, אַז אַ מיידל פֿון דער בראַזשנע איז אויך אַ מענטש מיט האַרץ און געפֿיל, ווי מע זינגט אין ייִדישן טעאַטער.

זי האָט דאָך נישט געאַרבעט באַ רעדלעך מצה, וואו דער אויוון ברענט און מע דאַרף וואָס גיכער פֿאַררוקן די סחורה. אָף וועמען האָט זי זיך געוואַרפֿן, די באַנדערשניצע? אָף הערשעלען, דעם סאַמע-עלנטן, וואָס האָט נישט געהאַט אין גאַנץ ווילנע צו וועמען זיך צוצוטוליען...

באָ לאַהקען האָט טאָמאַרע געהאַט צייט אַריינצוקוקן אין אַ ביכל. פֿון אַלע אין פֿאָך איז זי געווען די סאַמע גראַמאַטנע, אַפֿילו געבעטן ביכער אין דער ביבליאָטעק „מפֿיציהשכלה, וואָס אָף זאַוואַלנע גאַס. אמת, זי האָט געמוזט אָנקומען צום ביבליאָטעקער קראַסני, ער זאָל איר זאָגן וואָס צו לייענען. דורך אים טאַקע איז זי געקומען צו אַ ביכל, אָנגעשריבן

דורך איינעם אַ דיומא מיט דעם נאָמען די קאַמעליען-דאַמע. זי האָט געלייענט די מעשה פֿאַר איר חבֿרטע לאַהקע די שוואַרצע, און ביידע האָבן זיך גוט אָנגעוויינט, דער עיקר באַם סוף, ווען די קאַמעליען-דאַמע, וואָס איז גאַרנישט געווען קיין דאַמע, נאָר געגעסן דאָס זעלבע ביטערע שטיקל ברויט פֿון וואַלגערן זיך אין פֿרעמדע בעטן, איז אַוועק שטאַרבן. ווען סײַאַמקע קאַגאַן, דער רעפּאַרטער פֿון דער צייטונג ווילנער טאַג, האָט פֿאַרטראַכט צו גרינדן אַ פּראָפּעסיאָנעלן פֿאַראײן פֿון די ווילנער גאַסן-מיידלעך, האָט טאַמאַרע די ערשטע גענומען אַ וואָרט, זי האָט דאָס אויפֿגעהויבן די פֿראַגע וועגן איבערשעהען, וואָס די באַנדערס, די באלעבאָטיס פֿון די הייזקעלעך, האָבן ניט געוואָלט אָנערקענען. פֿון דעם פּראָפּעסיאָנעלן פֿאַראײן איז גאַרניט געוואָרן, ווי פֿון אַנדערע סײַאַמקעס פּראָיעקטן, אָבער טאַמאַרען זענען פֿון יענע טעג איבערגעבליבן אויסלענדישע ווערטער ווי עקספּלואַטאַציע, קלאַסן-באַוואוסטזיין און גענעראַל-שטרייק.

טאַמאַרע איז אַוועק פֿון פֿאך. זי האָט געוואוינט באַ לאַהקען, וואָס האָט געהאַט געדונגען אַ קאַמער אָף שקאַפּלערנע, ווייטלעך פֿון שטאָט. לאַהקע האָט געלעבט דערפֿון וואָס זי פֿלעגט ברענגען צו זיך צופֿעליקע געסט, עלטערע יידן פֿון נײַט-הי. האָט זי געקאַנט אונטערהאַלטן די חבֿרטע מיט אַ טעלער זופּ און אַ גלאַז טיי. טאַמאַרע האָט זייער געליטן דערפֿון, געזוכט וואו צו פֿאַרדינען אַ גראַש, אָבער קיין גרויסע זיבן זאכן האָט זיך ניט געמאַכט. בערטע די לוכטע האָט זי דווקא גערופֿן צוריק, אָבער טאַמאַרע האָט געהאַט איר האַנאַר. דער איינציקער מיט וועמען זי האָט זיך געטראָפֿן, איז געווען הערשעלע דער טרעגער. פֿלעגט ער זיך טאַקע אָפּשטעלן מיט איר פֿון צייט צו צייט באַ לאַהקען, אָבער פֿון הערשעלען האָט מען געקאַנט האָבן מער ליבשאַפט ווי פֿרנסה. סײַאַמקע קאַגאַן האָט זייער געוואָלט העלפֿן טאַמאַרען. ער האָט אין איר געזען דעם קרבן פֿון פֿאַרשטאַלטענעם קאַפיטאַליזם, מיט וועלכן ער האָט אַזוי ביטער געקעמפֿט אַלע זיינע יונגע יאָרן, האָט ער ווידער אַ מאָל געפרוּווט פֿאַרווירקלעכן זײַן פּלאַן וועגן עפֿענען אין ווילנע אַ שול פֿאַר ליבע. וועגן אַט דעם פּראָיעקט האָט ער אָנגעשריבן אַ גרויסן אַרטיקל אין דער צייטונג, אונטערגעשטראַכן די וויכטיקייט און דעם כּבֿוד וואָס אַזאַ שול, די ערשטע אין דער וועלט, וועט ברענגען ווילנע, און אָנגעגעבן אין נדן צוויי הויך-קוואַליפֿיצירטע פּעדאַגאָגן — טאַמאַרע שימעלסקי און לאַה ברענער, באַוואוסט אין די פֿאַכקרייזן מיט די נעמען „טאַמאַרע די הויכע און „לאַהקע די שוואַרצע. אַזוי האָט זיי באַקענט דעם לייענער סײַאַמקע קאַגאַן אין זײַן אַרטיקל. טאַמאַרע האָט ניט געהאַלטן דערפֿון. מע האָט שוין איין מאָל געפרוּווט, אָפּילו באַשטעלט אַ שילד, אָבער פֿון געשעפֿט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טײַך. סײַאַמקע האָט אָבער ניט נאָכגעלאָזט. ער איז אַוועק איבער דער שטאָט זוכן לערן-מאַטעריאַל. האָט ער אַזוי לאַנג גענישטערט אין קליינעם פֿונקס ביכערקראַם אָף דייטשע גאַס, ביז ער

האָט זיך געכאַפּט, אַז דווקא הייַקל לונסקי דער ביבליאָטעקער פֿון סטראַשונס ביבליאָטעק, קאָן אים העלפֿן. איז סיאַמקע אַוועק צו הייַקלען פֿרעגן וואָס יענער קאָן טאָן פֿאַר אים. איז הייַקל לונסקי צוגעגאַנגען צו אַ זייטיקער שאַפֿע אין דער ביבליאָטעק און אַרויסגענומען פֿון דאָרטן אַ דין ביכעלע, אַ קונטרס, וואו עס זענען געווען זייער גענוי פֿאַרשריבן אלע תקנות וועגן ריכטיק באַשלאָפֿן אַ ווייב און וואָס צו טאָן אַפֿ צופֿרידן שטעלן דעם מאָן. הייַקל לונסקי האָט געגלעט דעם קונטרס, איבערגעדרוקט פֿון אַן אַלטן כתב־יד, וואָס האָט געדאַרפֿט האָבן אַ גוטע פֿאַר הונדערט יאָר. דער נאָמען פֿון מחבר איז ניט געווען אָנגעגעבן. דער קונטרס האָט געהייסן **אַהבה בתענוגים**, וואָס אַפֿ פראַסט יידיש הייסט דאָס: **די ליבע אין פֿאַרגעניגנס**.

סיאַמקע האָט גלייַך פֿאַרגעלייגט לונסקין איבערזעצן דעם קונטרס אַפֿ יידיש. יענער האָט אים מבטל געמאַכט מיט אַ שמיכל אין זיין געדיכטער באָרד, און געשעפטשעט דערביי: — איי, סיאַמע, דער לימוד, וואָס דו ווילסט איינפֿירן אין ווילנע, האָבן אונדזערע חכמים געבראַכט פֿאַר דעם עולם פֿריער פֿון דיר. וועסט מיט דעם ניט אַנטדעקן אַמעריקע... ס'האָבן ניט געהאַלפֿן סיאַמקעס אַרגומענטן, אַז די גאַנצע זאַך קאָן זיין אַזוינס און אַזעלכס. דאָס וועט מרעיש־עולם זיין. אַ שול פֿאַר ליבע אין ווילנע, וואָס באַדינט זיך מיט לערן־מאַטעריאַל פֿון אַריגינעלע, יידישע מקורות, ממש פֿון דער רבנישער ליטעראַטור. הייַקל לונסקי, מיט זיין אייזערנעם געדולד, האָט אויסגעהערט סיאַמקען ביזן סוף און פֿאַרשטופֿט דעם קונטרס צוריק אין דער שאַפֿע צווישן אַנדערע זעלטענע ספֿרים. טאַמאַרע האָט זיך נישט פֿאַרלאָזט אַפֿ סיאַמקען מיט זיינע פֿאַנטאַזיעס און אָנגעהויבן זוכן וואָס צו טאָן. פֿריער האָט זי זיך געוואָלט שטעלן אַפֿן מאַרק מיט אַ קאַשיק הינערישן דרויב, אָבער די מאַרק־ייִדענעס האָבן איר ניט צוגעלאָזט. צו פֿיל הענדלערקעס האָבן זיך צעשטעלט מיט זייער סחורה. איז זי אַוועק אין שחיטה־שטיבל פֿליקן עופֿות. דאָרטן האָבן די ווייבער זי יאָ פֿיין אויפֿגענומען. ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און טאַמאַרע האָט מיטגעבראַכט לאַהקען די שוואַרצע צו דער אַרבעט. זענען זיי ביידע געזעסן, פֿאַרזונקען די פֿיס אין בערג הינערישע און גענדזענע פֿעדערן, און פֿון צייט צו צייט זיך דערמאַנט די אַמאָליקע יאָרן, ווען פֿון איין גאַסט האָט מען געהאַט מער ווי פֿון צען אָפּגעפֿליקטע הינער. לאַהקעס יינגל, עלינקע, וואָס זי האָט געהאַט פֿון אַ צופֿעליקן יידן און געטענהט, אַז דאָס איז געווען אליהו־הנביא, איז אומגעלאָפֿן איבער דעם שחיטה־שטיבל און אַלע פֿליקערקעס האָבן געקליבן נחת פֿון אים.

איין זאַך האָט סיאַמקע יאָ אויפֿגעטאָן פֿאַר טאַמאַרען. ער האָט זי אַריינגעצויגן אין אַ קרייזל, וואָס האָט זיך געזאַמלט געהיים אין אַן אייבערשטיבל אַפֿ יידישע גאַס, אין ראַמיילעס הויף. דאָרטן זענען געזעסן לאַנגע אַוונטן אַ פֿאַר הויזן־נייער, עטלעכע שניידער־געזעלן, נייטערקעס, אַ הענטשקע־מאַכער, און אַ בחור מיט הונדעריקע אויגן האָט געלויבט פֿאַר זיי דאָס לעבן אין גרויסן ראַטן־פֿאַרבאַנד, אונטער דער זון פֿון דער סטאַלינישער קאָנסטיטוציע. אַ לעבן מקנא צו זיין. אַלע אין קרייזל האָבן געוואוסט וואָס טאַמאַרע איז פֿריער געווען. דער דאַרער בחור האָט זי פֿאַרגעשטעלט ווי אַ געוועזענעם שקלאָף פֿון דער בורזשואַזער

אָרדענונג.

טאַמאַרע די הויכע האָט געפֿליקט עופֿות, באַזוכט פֿון מאָל צום מאָל דעם קרייזל און זיך געסטאַרעט זיין צופֿרידן מיט איר לעבן. ס'איז ניט געווען אזוי לייכט. אַ מאָל פֿלעגט זי אַ צי טאָן אַנטאָן צוריק דאָס רעקל מיטן טיפֿן שליץ, וואָס דורך אים האָט מען געזען אירע הויכע פֿיס, אַרױפֿציען אָף זיך די אָפֿענע בלוזקע, נעמען אין האָנט דעם לאַקירענעם רידיקול, און זיך אַוועקשטעלן אָף סאַױטשער גאַס, לעבן קינאַ פֿיקאַדילי, זשמורען מיט אַן אויג; טאַמער גייט אָבער ווער פֿאַרביי פֿון די נייע באַקאַנטע, וואָס וועלן זיי זאָגן? דאַרטן, אין דעם בױדעמשיבל אָף ייִדישע גאַס האָט מען זי אױפֿגענומען ווי זי וואָלט גאַרנישט געדינט באַ בערטען די לוכטע. האָט זי זיך באַנונגט מיט דעם שחיטה־שטיבל, און מיט נעמען אַ ביכל פֿון דער ביבליאַטעק.

האָט דער ביבליאַטעקער קראַסני אונטערגערוקט טאַמאַרען אין איילעניש אַ בינטל דערציילונגען. די זאַמלונג האָט געהייסן פֿאַלקסטימלעכע געשיכטן, פֿון אַ שרייבער, אַ געוויסן פרץ. האָט זי גלייך געוואָלט בעטן עפעס אַנדערש—אַ ראַמאַן, אַ ליבע מיט דועלן. אָבער דאָס איז געווען פֿרייטיק, ליינער האָבן זיך געשטופֿט און געאַיילט נעמען אַ בוך אָף שבת, האָט טאַמאַרע אַריינגעלייגט די געשיכטן אין קאַשיק און אַוועק אָף שקאַפלערנע, צו לאַהקען.

זענען ביידע חבֿטרעס געזעסן אין אַוונט באַם טיש, ווי צוויי אויסגעדינטע סאָלדאַטן, און געשוויגן. עלינקע איז שוין געשלאָפֿן. אַפֿן קאַמאַד האָבן געצאַנקט די שבת־ליכט, וואָס לאַהקע האָט זיך געמאַכט אַ מינהג אַנצוצינדן זינט איר קדיש איז געבוירן געוואָרן. האַרבסט איז געווען. אַ דריבער רעגנדל האָט געקלאָפֿט אין נידעריקן פֿענצטער וואָס איז אַרויס צו אַ שטיקל גאַרטן, ווי דער שטייגער פֿון די הילצערנע שטיבער אין יענער געגנט. טאַמערע האָט געבלעטערט די געשיכטן און שווערע ספֿקותן האָבן געקרימט אירע פֿולע ליפֿן. לאַהקע האָט געקליבן די ברעקלעך חלה פֿון שבתדיקן טיטשער, און געשוויגן. זי האָט געהאַט פֿאַראַיבל אָף דער חבֿרטע, וואָס אַ גאַנצן אַוונט האָט זי מיט איר ניט אויסגערעדט קיין וואָרט און נאָר געווען פֿאַרנומען מיט איר בוך. האָט זי זיך ניט איינגעהאַלטן און אַ בורטשע געטאָן:

— לאַמיר אויך וויסן וואָס דו זוברעוועסט דאַרטן?

טאַמאַרע האָט אױפֿגעהויבן אָף לאַהקען אירע קאַרע קאַצנאױגן, וואָס זייער בליק האָט אזוי געוואַרעמט די איינגייער אין בערטע די לוכטעס געמאַכן, און זיך צעשמייכלט:

— דאָס זענען דערציילונגען שווער צו פֿאַרדייען. מיט אַ סך העברעישע ווערטער. מע דאַרף זיין אַ רבֿ דערצו.

— טאָ צו וואָס דאַרפֿסטו זיך ברעכן די צייִן? זונטיק וועסטו בעטן אַן אַנדער בוך, מע זאָל אים קאָנען נעמען אין מויל אַריין.

טאַמאַרע האָט זיך אַ רגע פֿאַרטראַכט און דערנאָך זיך מודה געווען:

— איין מעשה האָב איך דווקא יאָ צעקײט. זייער... זייער... אַזאַ... נו... מיט... לאַהקע האָט זיך אונטערגעשטופֿט:

— זאג שוין מיט אהער, מיט אהין, מיט וואס?
 — מיט א געדאנק...
 — לאמיר הערן דעם געדאנק.
 — איך מוז דיר איבערלייענען...
 לאהקע האט ניט געהאט קיין געדולד:
 — פריער דערצייל מיר אין וואס עס גייט דארטן.
 טאמארע האט זיך אפגעהוסט און אנגעהויבן דערציילן:
 — ס'איז א מעשה מיט דריי מתנות. א ייד, וואס איז געשטארבן און מע לאזט אים נישט
 אריין אין גן-עדן, ביז ער וועט נישט ברענגען דריי מתנות אין הימל.
 — ווער דארף אין הימל דריי מתנות?
 טאמארע האט זיך אויפגערעגט:
 — אז דו פרעגסט פערדישע פראגעס, וועסטו בלייבן אן דער מעשה. א שרייבער שרייבט,
 איז הער זיך צו!
 — שא, שא, זע וואס דא טוט זיך. מע טאר שוין ניט פרעגן אויך?
 טאמארע האט א מאך געטאן מיט דער האנט און ממשיך געווען:
 — האט ער געבראכט אין הימל א מתנה א שפילקע...
 לאהקע האט מורא געהאט צו פרעגן אף וואס דארף מען אין הימל א שפילקע, האט זי
 געשוויגן און טאמארע האט דערציילט ווייטער:
 — דער געשטארבענער ייד האט געבראכט נאך צוויי מתנות — א זעקעלע ארץ-ישראל-ערד
 און א יארמלקע. אבער די שפילקע האט מיך גענומען פארן הארץ...
 טאמארע האט פארמאכט די פאלקסטומלעכע געשיכטן, און אנגעהויבן דערציילן:
 — די זאך איז געווען אזוי. גלחים האבן פארמישפט צום טויט א רבס א טאכטער, ווייל
 זי איז ארויס אף דער גאס ווען ס'איז געגאנגען א פראצעסיע פון קלויסטער. מיט יארן
 צוריק האט א ייד נישט געטארט גיין אין די גוי'שקע גאסן. האט מען זי, דעם רבס טאכטער,
 צוגעבונדן פארן צאפ צום עק פון א ווילדן פערד, ער זאל זי שלעפן אין געלאף איבערן בריק.
 האבן די גלחים זי געפרעגט וואס פאר א בקשה האט זי פארן טויט. האט דעם רבס טאכטער
 געבעטן א שפילקע. מיט דער שפילקע וואס זי האט באקומען, האט זי צוגעשפילעט איר
 קלייד צום לעבעדיקן פלייש פון איר פוס, כדי מע זאל ניט זען אירע ווייבערישע ערשטער
 בעת דאס פערד וועט זיך יאגן מיט איר דורכן גאס, און דאס קלייד וועט זיך אויפהייבן מיטן
 ווינט.
 לאהקע האט זיך געכאפט פארן קאפ:
 — צום סאמע פלייש?
 — אט דאס וואס דו הערסט...
 לאהקע איז דאס נישט געפעלן געווארן:
 — א מענטש גייט צום טויט, האט ער ניט קיין אנדערע דאגות? וואס איז שוין דער
 אונטערשייד?

טאמארע האט דערווידערט:

— אַט דאָס טאַקע איז דאָך דער געדאַנק. צום טויט איז זי געגאַנגען, אָבער אַ רבֿס אַ טאַכטער איז זי געבליבן, ניט הפֿקר...
לאהקע האָט געצויגן אַן אַקסל. דער ספֿק צי דעם רבֿס טאַכטער אין פרצעס דערציילונג איז געווען גערעכט האָט איר פֿאַרצויגן די ליפֿן.
אַזוי זענען ביידע חבֿרטעס, וואָס אַראָפּוואַרפֿן פֿון זיך דאָס קלייד פֿאַר פֿרעמדע אויגן איז געווען באַ זיי אַ וואַכעדיקע זאַך, אוועק צו זייערע געלעגערס, יעדע מיט איר אייגענעם אויספֿיר.

טאמארע איז געזעסן אין שחיטה־שטיבל צווישן די פֿעדערן, ביז ס'איז אויסגעבראַכן די מלחמה. די דייטשן מיט די רוסן האָבן זיך צעטיילט מיט דער פּוילישער מדינה. אין ווילנע האָבן דעם ניינצנטן סעפטעמבער, יאָר ניין און דרייסיק, זיך באַוויזן אין אַ שיינעם פֿריהאַרבֿסטיקן פֿרימאַרגן אָף די גאַסן טאַנקען מיט רויטע, פֿינפֿעקיקע שטערן אָף די שטאַלענע באַרטן (זייטן). טאמארע האָט אָפּגעשאַקלט דעם פּוך פֿון פֿאַרטעך און געלאָפֿן מיט אַלעמען זען דעם וואונדער. דער גאַנצער קרייזל פֿון ראַמיילעס הויף האָט געדרייט אַרום די טאַנקען ווי נאָענטע מחותנים אָף אַ לאַנג דערוואַרטער חתונה. די שימחה האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט. אין גאַנצן אַ זעקס וואָך. דורך נאַכט האָבן זיך די טאַנקען, ווי אָנגעגעסענע טשערעפּאַכעס, זיך אַרויסגעשאַרט צוריק פֿון ווילנע. די רוסן האָבן אָפּגעגעבן די שטאַט אַ מתנה פֿאַר די ליטווינער. די קלומפּעס (בוכשטעבלעך אַ מין הילצערנע שייך), ווי מע האָט זיי גערופֿן אין ווילנע, האָבן זיך געפֿרייט מיט דער מתנה באַ אַכט חדשים, ביז די סאָוועטן האָבן באַשלאָסן קומען צוריק, כדי צו באַפֿרייען די ליטווינער פֿון אַלע דאגות צו פֿירן אַליין אַ מדינה. דאָס איז געשען דעם פֿופֿצנטן יוני, נייצן פֿערציק.

ערשט דעמאָלט זענען אַלע, וואָס האָבן זיך געזאַמלט אין אייבערשטיבל אָף יידישע גאַס געקומען צום לעבן. שייקע אייכער, וואָס האָט פֿאַרלוירן אַ האַנט אין שפּאַנישן בירגערקריג, איז געוואָרן דירעקטאָר פֿון די שטאַטישע אויטאָבוסן. „לאַס, דער רייניקער פֿון מענער־קאַפּעליושן, האָט באַקומען די שטעלע פֿון קינאַ־פֿאַרוואַלטער. „ברייקע דער הויז־נייער“ האָט איבערגענומען בערגערס זאָוואַד פֿון סאָדע־וואַסער. בכלל האָט ווילנע פֿאַרשמעקט מיט דער דיקטאַטור פֿון פֿראַלעטאַריאַט.

אָף טאמארען האָט מען געזאַגט עדות, אַז זי איז לינק־געשטימט ניט פֿון היינט, און די נייע מאַכט האָט איר אריינגעזעצט אין אַ סקלאַד פֿון פֿלייש־קאַמבינאַט.
בעסער פֿון אַלעמען האָט אויסגעפֿירט „לאהקע די שוואַרצע. זי האָט אונטערגעכאַפט אַ לייטענאַנט פֿון דער רויטער אַרמיי, אַ וואוילער שייגעץ. ניט קיין גרויסער טרינקער. גלייך האָט ער איר געקויפֿט אַ ווייסן שאַל, אָפֿן שטייגער פֿון די לייטענאַנטסקע ווייבער, און אוועק מיט איר לעבן, טאַקע אָף שקאַפלערנע.

דער שאַל איז געלעגן אָף לאהקעס לאַקענעס ווי שניי אָף אַ בערגל פֿאַרלאַשענע קוילן. ס'איז געווען אַ פֿאַרגעניגן צו קוקן אָף איר. לאהקע איז געוואָרן אַן אייגענע צווישן די אַנדערע ווייבער פֿון גאַרניזאַן. זי האָט שוין געהאַט אויפֿגעכאַפט שטיקלעך רוסיש לשון

אף אזוי פיל, אז זי איז מסוגל געווען צו געבן פֿארשטיין אירע קומשקעס (חברטעס) דעם אונטערשייד צווישן א לאנגער נאכטהעמד און א באלקלייד. די אָנגעפֿארענע, נייע מאדאמען זענען געווען זיכער, אז מע קאָן אין א נאכטהעמד קומען טאָנצן אין אַפֿיצירן-קלוב. לאהקע האָט זיך באַם לייטענאַנט אַ ביסל אויסגעריבן, אָנגענומען אַ שטיקל פֿאַסאַן. ווילנע האָט זי ניט דערקענט.

טאַמאַרע האָט זיך אויך געהאַט דורכגעוואָרפֿן מיט עטלעכע נאַטשאַלניקעס, אָבער ס'האַט זיך ניט געקלעפֿט. זי האָט געפֿונען אַ ווינקל אָפֿ שאַוועלסקע גאַס, כדי ניט צו שטערן דער חברטע איר גליק. ס'איז טאַקע געווען אַ גליק. אַ דאַנק אָט דעם לייטענאַנט, האָט זיך לאהקע מיט איר יינגל געראַטעוועט.

בעתן אָפֿטרעטן פֿון ווילנע, אין איין און פֿערציקסטן יאָר, האָט דער לייטענאַנט אַרויפֿגעזעצט לאהקען מיט עלינקען אָפֿ אַ מיליטערישער לאַסטמאַשין וואָס האָט זיי דערפֿירט טיף אין הינטערלאַנד. לאהקע האָט געוואָלט מיטנעמען טאַמאַרע, איז אָבער די אַיילעניש און די מהומה געווען צו גרויס. דער לייטענאַנט האָט געשריען, געשאַלטן אין דער מאַמאַן אַרײַן, ווייל יעדע רגע קאָן אָנקומען אַ דייטשער דעסאַנט (בלע"ו: Troop landing).

... און „טאַמאַרע די הויכע? זי האָט ניט באַוווּזן קיין סך צו ליידן פֿון די דייטשן. שוין מיטוואָך, דעם זיבעצנטן סעפטעמבער 1941, אַ צען טעג נאָכן פֿאַרטרייבן די ווילנער יידן אין געטאָ, איז זי געשטאַנען צווישן קנאַפֿע דרייצן הונדערט יידן אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר — דאָס אַרט וואָס די דייטשן האָבן אויסגעקליבן אויסצוהרגענען די ווילנער יידן, ניט ווייט פֿון דער שטאָט.

טאַמאַרע האָט אויך געהאַט אַ באַזונדער מזל — מע האָט איר ניט געדאַרפֿט פֿירן אין געטאָ. זי איז שוין דאָרט געווען פֿריער. שאַוועלסקע גאַס איז געלעגן אין האַרץ פֿון דעם תּחום־המושֶׁב, באַשטימט פֿאַר די ווילנער יידן.

די ערשטע חדשים פֿון דעם דייטשן שאַלטעווען אין ווילנע האָט זיך טאַמאַרע געדרייט דאָ, דאָרטן. אַ ביסל האָט זי אונטערגעהאַנדלט מיט דרויב און פֿון צייט צו צייט זיך אַרויסגעהאַלפֿן מיט הערשעלעך דעם טרעגער. ביז זי איז אַריינגעפֿאַלן, ווי אין אַ קעסלגורוב, צווישן גזירות, פֿאַראַרדערונגען וועגן האָבן אַ געהעריקן צעטל, אַ שניין פֿון די דייטשן אָפֿ בלייבן לעבן.

איצט איז זי געשטאַנען מיט נאָך פֿרויען אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר און געקוקט אין דער ווייט. וועגן וועמען, וועגן וואָס האָט זי געקאַנט טראַכטן? אַליין איז זי דאָך געווען אזוי עלנט, ניט געהאַט קיינעם. זי איז געווען אַן אונטערגעוואָרפֿענע, זיך געהאַדעוועט אין יתומים־הויז. געקומען צו איר ברויט דורך זיין דערלאַנגערקע באַ זוסקע דעם פּראָפֿעסאָר, וואָס האָט געהאַט אַ קנייפֿע אָפֿ קאַנסקע גאַס. דאָס האָט ער איר געגעבן צו פֿאַרשטיין, אז מיט אירע פֿיס, אויב זי וועט שטיין אָפֿ די ראָגן, קאָן זי מאַכן געלט.

און אָט איז געקומען אַ באַפֿעל מע זאָל זיך אַויסטאַן. טאַמאַרע האָט זיך ניט אויסגעטאַן. זי האָט פֿאַרגראָבן די נעגל פֿון אירע פֿינגער אינעם ווייכן פֿלייש פֿון אירע פּוכקע אַרעמס

און ניט געגעבן דעם מינדסטן סימן, אז זי גייט אָפּשפּילען אַ קנעפל.
טאַמאַרע האָט ניט צו ליב געטאַן דעם דייטש, וועלכער איז געשטאַנען קעגן איבער איר
מיט זיין מאַשין־געווער. העכער פֿון אים, אין איר פּערקאַלענעם קליידל מיט די רויטע און
בלוייע בלימעלעך, האָט זי אים געקוקט גלייך אין די אויגן. און זיך ניט געמאַכט פֿון זיינע
געשרייען.
לאַנג האָט ער ניט געשרייען. אין איין רגע איז שוין טאַמאַרע געלעגן אָפּן זאַמד. געטראָפֿן
פֿון זיין קוילן־סעריע.
אַזוי איז אַוועק צום טויט „טאַמאַרע די הויכע, דאָס לעצטע יידישע גאַסן־מיידל אין
ווילנע.
אַ פֿרוי וואָס איז אַ פֿאַרוואונדיקטע אַרויסגעקראָכן באַ נאַכט פֿון גרוב און מצליח געווען
זיך אומצוקערן אין געטאָ, האָט דאָס אַלץ שפּעטער דערציילט.